

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д-р Цветан Илиев по процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление 3.8 „Икономика“, научна специалност (докторска програма) „Финанси, застраховане и осигуряване“.

Настоящата рецензия е изготвена в качеството ми на член на научно жури, определено със Заповед № 139/21.06.2022 г. на ректора на Висше училище по застраховане и финанси – София, в съответствие с изискванията на чл. 10 ал. 1 от ЗРАСРБ и чл. 32 ал. 1 от Правилника за неговото приложение по процедура, обявена от ВУЗФ.

Кандидат по процедурата: ГЕОРГИ МОМЧИЛОВ

Тема на дисертационния труд: „Финансови и управленски аспекти на отчетността за устойчиво развитие“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: Проф. д-р Юлия Добрева

I. Справка за кандидата.

Кандидатът по обявената процедура докторант Георги Момчилов е роден през 1974 г. През 1992 г. завършва средното си образование в Софийска математическа гимназия. През 1996 г. завършва висшето си образование в ОКС „Магистър“ в специалност „Финанси“ на УНСС – София. В периода 2000 – 2001 г. специализира „Корпоративни стратегии“ в университета на Бъкингам, Великобритания. От януари до юни 2017 г. получава след дипломна квалификация по „Устойчиви финанси и инвестиции“ в Харвард, а от октомври до декември завършва Oxford FinTech Program в Оксфорд. Така представената информация за образователно – квалификационните характеристики на докторанта ми дава основание да потвърдя, че са изпълнени изискванията на чл. 6 ал. 1 от ЗРАСРБ и чл. 24 ал. 1 от Правилника за неговото приложение.

Своят професионален път докторант Момчилов започва през 1994 г. като „Assistant portfolio manager“, а впоследствие и като зам.-директор и „Portfolio manager“ във финансова къща „Againe Invest“. В периода 1998 – 2001 г. заема последователно позициите „Ръководител на инвестиционен отдел“ и „Член на борда на директорите“ на „Naturella Group“ – лицензиран инвестиционен посредник. От 2001 г. професионалната кариера на Георги Момчилов продължава да се развива в банковия сектор, като

последователно преминава през ББР, Алианц Банк“ – България и Русия. След 2018 г. и към настоящия момент докторантът заема ръководна позиция „ETL Gruppe“, Мюнхен – Германия.

II. Обща характеристика на дисертационния труд.

Съгласно изискванията на чл. 6 ал. 1 и 2 от ЗРАСРБ докторант Георги Момчилов кандидатства в обявената процедура с дисертационен труд на тема „Финансови и управленски аспекти на отчетността за устойчиво развитие“ в общ обем от 200 стандартни машинописни страници, от които – 156 стр. основен текст, 13 стр. библиографска справка и 31 стр. приложения. Библиографската справка обхваща 197 заглавия, преобладаваща част от които са на английски и немски език (190). За онагледяване на анализа са използвани 27 схеми и фигури, както и 11 таблици.

По отношение на структурата мога да кажа, че дисертационният труд има цялостен и завършен вид, добре балансиран е и съответства като реквизити на изискванията за подобна разработка.

III. Оценка на получените научни и научно – приложни резултати.

За свое научно поле докторант Момчилов е избрал една недостатъчно разработена в българските научни среди тема: устойчивото развитие на равнище микроединици. В преобладаващата част от изследванията на български чужди автори преобладава разбирането за устойчивото развитие като проблем от глобален характер. Именно на това равнище са най-големите натрупвания на различни научни разработки. Това ми дава основание да адмиравам набеязания от докторанта изследователски фокус – устойчиво развитие на фирмено равнище.

През последните няколко десетилетия устойчивото развитие постепенно се налага като водеща концепция за бъдещото развитие на обществото. Във време на ускоряващи се климатични и екологични проблеми, пандемии и увеличаващо се социално неравенство устойчивото развитие апелира към бъдеще, базирано на икономическо развитие, опазване на околната среда и социална справедливост. Тези три негови аспекта според докторант Момчилов се отнасят с особена сила и за отделната фирма. По този начин дисертантът се включва в един от сериозните съвременни дебати в научните среди: дали една фирма трябва да бъде ръководена с единствената цел да се максимизира състоянието на нейните акционери, или трябва да се отчитат интересите и на други заинтересовани страни (stakeholders), като служители, клиенти, мениджъри, неправителствени организации и др.

Въпреки че не са очертани конкретно в дисертационното изследване, обектът и предметът му са видими. За **обект** на изследване приемам аспектите за постигане на устойчиво развитие на фирмите, а за негов **предмет** – възможностите за реализиране на тези аспекти посредством въвеждане на отчетност на устойчивото развитие.

С оглед на така набелязаните обект и предмет докторант Момчилов си поставя целта да се провери за наличие на взаимовръзка между отчитането на устойчиво развитие на фирмите в България и придобиването на конкурентни предимства от тях, от една страна, а от друга – да се анализира оценката на мениджмънта на компаниите за този процес.

Основни задачи

За реализация на така дефинираната цел е предвидено да се изпълнят следните задачи:

- проучване на възможните причини, водещи до започването на отчитането на устойчивото развитие или отказ от него;
- преглед и анализ на съществуващите стандарти и индикатори, измерващи устойчивото развитие на фирмата;
- провеждане на емпирично социологическо проучване за оценката на висшия мениджмънт за резултатите от въвеждането на такъв тип отчетност;
- извършване на финансов анализ на български фирми, отчитащи устойчивото си развитие.

Теза на изследването е, че въвеждането на отчетност за устойчиво развитие може да спомогне за придобиването на конкурентни предимства от страна на фирмите в България.

С оглед на така дефинираните обект, предмет и хипотези, докторантът определя следните ограничения на изследването:

- неголемия обем на генералната съвкупност – фирмите в България, които изготвят или са изготвяли доклад за устойчиво развитие и техните висши мениджъри, са относително малко на брой;
- ограничения, произтичащи от избора на методологията на социологическото проучване за целите на дисертационното изследване.

Избраната **методология** на изследването демонстрира възможностите на докторанта да събира и обработва информация, да прилага научни и практико – приложни методи за оценка, да извършва сравнителен анализ и да дефинира обосновани заключения.

Теоретико – методологическа основа на дисертационния труд са научните разработки на наши и чуждестранни изследователи. В качеството на научен инструментариум са използвани методите на документалния преглед, емпирично социологическо проучване, полустандартизирано онлайн интервю (CAWI – Computer Assisted Web Interview), финансов анализ, сравнителен анализ, индукция и дедукция и др.

В съдържателно отношение в дисертационния труд е отдаден превес на емпиричното представяне и изследване.

Първа глава на дисертационния труд мога да определя като полагаща теоретичната рамка на изследването. В нея се разглежда концепцията за устойчиво развитие и нейната важност за икономическото развитие на обществото. По-конкретно, докторантът се спира на устойчивото развитие на фирмите, както и на ролята на доклада за устойчиво развитие като комуникационно средство и метод за трансформация на фирмата в устойчиво развиваща се организация. Тъй като една от целите на настоящата дисертация е да се анализира мнението и степента на удовлетвореност на висшия мениджмънт от постигнатото чрез публикуването на подобен доклад, е направено проучване на литературата относно причините, поради които фирмите изготвят доклади, процеса на изготвянето им, както и ролята на мениджмънта в този процес.

За изясняване на същностните черти на устойчивото развитие като процес със своите икономически, социални и екологични аспекти, докторант Момчилов прави исторически преглед на идеите на различни изследователи през отделните епохи. Той взема като първооснова идеите на Малтус от XIX век, преминава през възгледите на Пигу от началото на XX век, достигайки до днешните разбирания по тази проблематика. Особен акцент е поставен върху доклада на Римския клуб от 70 – те години на XX век „Граници на растежа“, който се приема като основа за навлизането на проблемите на устойчивото развитие в дневния ред на обществото. По този начин се демонстрира умението за придаване на дълбочина на научното изследване.

За едно от съвременните предизвикателства пред развитието както на глобално, така и на фирмено равнище днес, докторант Момчилов определя климатичните промени. Той отбелязва, че антропогенните климатични промени, настъпващи през последните десетилетия, са една от основните причини за развитието на концепцията за устойчиво развитие (с. 9). На съвременния етап темата за влиянието на климатичните промени върху глобалната икономика става все по-популярна, като значителен брой учени и организации се опитват да прогнозираат икономическия ефект при различни климатични сценарии, използвайки различни методи.

При изясняването на проблемите на устойчивото развитие на фирмено равнище в тази част от дисертационния труд заслужава да се отбележи сравнителния анализ, който прави докторантът, съпоставяйки различни теоретични концепции: теорията за превъзходството на акционерите, теорията за заинтересованите страни и др. На тази основа е направена съпоставка на вижданията на отделни автори за същностите характеристики на устойчивото развитие. Така се съпоставят разбиранията за това, дали устойчивото развитие днес може да се използва като конкурентно предимство или не. В резултат от тази съпоставка, докторант Момчилов достига до извода, че при определени обстоятелства то би могло да се използва от фирмите като конкурентно предимство, но при други не. Основният фактор, от който зависи това е спецификата на отрасъла.

В следващите параграфи на тази глава се прави преглед на необходимостта от отчетност на устойчивото развитие на фирмите, посредством разработването на ежегодни доклади. Представени са основните структурни елементи на докладите чрез преглед на причините, обосноваващи необходимостта от тях. В своя анализ докторант Момчилов е идентифицирал 14 най-често интерпретирани причини (с. 27 – 45). Като положителен момент на дисертационното изследване, трябва да се отбележи и вземането предвид на обстоятелства, които в обратна посока, водят до неизготвяне на доклади. Към тях са посочени 5 такива (с. 45 – 46). Това дава възможност на докторанта да вникне в дълбочина на разглеждания проблем с отчетността на устойчивото развитие на фирмите, представяйки процеса по изготвянето на доклада (с. 46 – 55).

Поставената в първата глава на дисертационния труд теоретична рамка е дала възможност на автора да направи обосновани заключения относно същностните елементи на устойчивото развитие на фирмено ниво и на необходимостта за неговото отчитане.

Втора глава на дисертацията очертава рамката за емпиричното изследване, извършено от Георги Момчилов в третата част. Извършен е сравнителен анализ на основни стандарти, използвани при изготвяне на доклад за устойчиво развитие, а именно: Глобална инициатива за отчетност, Глобален договор на ООН, Стандартите на фондация за отчитане на стойността, ИСО 26 000 и Проект за оповестяване на въглерода. Към тях са анализирани и два одитни стандарта за доклади за устойчиво развитие: AA1000 AS и ISAE 3000. Тъй като все още немалък брой компании използват свой собствен формат на доклад за устойчиво развитие, в главата е обърнато внимание и на някои общоприети индикатори за измерване на устойчивото развитие, като: екологичен отпечатък, въглероден отпечатък, оценка на жизнения цикъл, социална оценка на жизнения цикъл, както и някои методологии за калкулацията и отчитането на въглеродния отпечатък, като протокол на парниковите газове, ИСО 14064 -1:2018 и насоките на британския департамент по околна среда, храни и селскостопански въпроси (DEFRA).

На основата на извършения анализ са очертани три същностни проблеми на отчитането на устойчивото развитие от фирмите. Първият проблем, според докторант Момчилов, е свързан с многообразието на аспектите на концепцията за устойчиво развитие, които създават трудностите при измерването му. Вторият проблем, пред който се изправя отчетността на устойчивото развитие, е необходимостта от стандартизация. Докторантът подчертава, че с нарастващия обем на компании, които изготвят доклад за устойчиво развитие, и глобалния подход на някои от заинтересованите страни, като инвеститори в публични компании и някои екологични организации, необходимостта от сравнимост между отчетите на фирмите нараства. Така се достига до заключението, че чрез стандартизация на отчетността тази сравнимост може да бъде по-лесно постигната (с. 102).

Третият идентифициран проблем, който среща отчитането на устойчивото развитие, е приложимостта на съществуващите стандарти. В тази връзка докторантът подчертава, че някои от разгледаните стандарти, като стандартите на Глобалната инициатива за отчитане и Проекта за оповестяване на въглерода, предписват в детайли обема на необходимата информация и начина на нейната обработка и представяне. Според него, тези предписания имат положителен ефект върху достоверността на доклада, но същевременно с това поставят праг на минималния размер на информацията, която трябва да бъде оповестена. Понякога този праг не е съобразен с възможностите на микро и малки предприятия да заделят необходимите ресурси. Това прави тези стандарти по-приложими за средни и големи компании, отколкото за микро и малки такива. (с. 103)

Трета глава на дисертацията определям като емпирична по съдържание. В нея се подлага на практическа проверка наличието на взаимовръзка между отчитането на устойчиво развитие на фирмите и придобиването на конкурентни предимства от тях. Освен това, на анализ е подложена оценката на мениджмънта на предварително селектирани за целите на изследването компании от различни отрасли на българската икономика и с различен мащаб. За тази цел е проведено проучване на мнението на български висши мениджъри, чиито компании изготвят доклад за устойчиво развитие. Проучването изследва отношението на мениджмънта към отчетността за устойчиво развитие – какви са причините, поради които фирмите са започнали да оповестяват такъв тип информация, какви са предимствата за организациите след изготвянето на доклада, както и какви са проблемите, които тази отчетност поражда. Причините за решението на фирмите да отчетат устойчивото си развитие докторантът разпределя в три групи – икономически, морални и нормативни. Заедно с това е направен и финансов анализ на български фирми преди и след като започнат да отчетат своето устойчиво развитие, който да потърси наличието на закономерности и непосредствени ефекти във финансовото развитие на тези фирми.

Методологията на проучването използва като инструмент полустандартизирано онлайн интервю (CAWI – Computer Assisted Web Interview). Докторантът определя като базово предимство на този метод възможността за получаване на структурирана количествена информация, която ясно очертава нагласите на мениджърите по темата за отчетността.

Проучването сред представителите на целевата група от 55 фирми (от тях 33 мениджъри са дали обратна информация) е проведено чрез онлайн интервю посредством полустандартизиран въпросник. Той съдържа 27 закрити въпроса, но в 12 от тях чрез опциите „друг“, „друга“, „друго“, „други“ в скалите с отговорите на респондентите е дадена възможност в свободна форма да изразят своето мнение.

Чрез използването на софтуерния пакет Pivot Table Plus за целите на анализа са изготвени двумерни разпределения на набраната информация (кростаблици), които

показват как се разпределят отговорите на респондентите на съдържателните въпроси в зависимост от характеристиките на ръководените от тях фирми - размер, сектор и други релевантни характеристики, т.е. очертават профили на отговорите на всеки от съдържателните въпроси в зависимост от заложените в регистрационния блок индикатори и тяхната приложимост към съответния съдържателен въпрос.

Обработката на резултатите е на базата на предварително написана и верифицирана софтуерна програма на системата Lime Survey.

В резултат на извършеното проучване и извършения финансов анализ докторант Момчилов достига до следните по-важни заключения. Първо, процесът на изготвяне на доклад за устойчиво развитие в България следва някои световни тенденции, а именно: броят на фирмите изготвящи подобен доклад непрекъснато нараства, като големите фирми са тези, които най-често оповестяват екологична и социална информация. Второ, ролята на висшия мениджмънт в инициерирането на процеса по изготвяне на доклад е критична. Трето, най-често посочваната основна причина за изготвянето на доклад е ценностна система на топ мениджър/собственик, следвана от наличието на нормативни регулации и желанието за подобряване на ефективността и измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие. На четвърто място, най-голям процент от българските мениджъри не използват установен стандарт при изготвянето на доклад за устойчиво развитие. Пето, Докладът за устойчиво развитие е ефективен метод за комуникация, който предизвиква позитивни реакции във всички заинтересовани страни.

В **заключението** са представени обобщените резултати и изводи от направеното емпирично изследване. Представени са методическите подходи с приносни моменти и практическата значимост на получените резултати.

IV. Оценка на получените научни и научно-приложни приноси.

Представеният дисертационен труд притежава научни приноси, с което смятам, че са изпълнени изискванията на чл. 6 ал. 3 от ЗРАСРБ и чл. 27 ал. 1 от ППЗРАСРБ. Посочените в справката 6 научни и практико – приложни приноси на докторанта мога да определя, като съответстващи на показаното в дисертационния труд. Приемам тези приносни моменти като заслуга на изследователските и аналитични възможности, демонстрирани от автора. Съгласно изискванията на чл. 10 ал. 2 от ЗРАСРБ не са установени практики на плагиатство при разработения от докторант Г. Момчилов дисертационен труд.

V. Оценка на публикациите по дисертационния труд.

За оформен изследователски поглед говорят и научните публикации по темата на дисертационния труд, в които са популяризирани идеите на автора. Списъкът включва: монография и три статии в авторитетни български издания. Две от статиите са

английски език. **Посоченото изследователско творчество на автора приемам за покриващо националните изисквания на процедурата за придобиване на образователна и научна степен „доктор“.**

VI. Оценка на автореферата.

Представеният от докторант Г. Момчилов автореферат в обем от 54 страници определям като напълно отразяващ съдържанието на дисертационния труд. Той притежава всички присъщи на такъв тип разработка реквизити.

VII. Критични бележки, препоръки и въпроси.

Дисертационният труд на Георги Момчилов е разработен на високо научно равнище и има завършен характер. Като научна разработка той притежава и някои слабости, които обаче по никакъв начин не омаловажават постигнатото в изследователски план. Като цяло нямам сериозни критични бележки, но бих искал докторантът да отговори на следния въпрос:

Каква част от постигнатия напредък по финансовите показатели на фирмите, изготвящи доклади за устойчиво развитие, се дължи на самите доклади?

VIII. Обобщена оценка на дисертационния труд и заключение.

В заключение, считам че докторант Георги Момчилов отговаря на изискванията за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Финанси, застраховане и осигуряване“ в професионално направление 3.8 „Икономика“ и притежава необходимите качества. Предвид това, предлагам на почитаемите членове на Научното жури да подкрепят присъждането на образователна и научна степен „доктор“ на Георги Момчилов на основание Глава втора от Закона за развитие на академичния състав в Република България.

20.07.2022 г.

Изготвил рецензията:

Проф. д-р Цветан Илиев